

A SZAVALÓKÓRUS

AZ ESZTÉTIKA azt a tételt tanítja, hogy a művészeti formák bizonyos időben a kor szükségletének megfelelően újra, meg újraélednek és ezzel mintegy cáfolja a művészet l'art pour l'art-elvét és hangsúlyozza egyrészt az esztétikai kontinuitást, másrészt a művészetek szükségszerűségét és céltudatosságát. Így látjuk e tételt a maga valóságában az előadóművészet vonalán, amelyen újra, meg újra feltűnik egyik sajátos megnyilvánulása, a szavalókórus, hogy új színnel, új hanggal telítse a művészet ez ágát, egyben új, nagyszerű lehetőségek vágányába állítsa.

Így látjuk a szavalókórust a kollektív, szabad görög nép világában, hogy kifejezésre juttassa a szabadság ez egyedülálló szellemét, mely csakis az antik kollektivitás keretei között élhette ki magát. S látjuk Rómában, a katakombák mélységes hittel átítatott légkörében és a középkor tágas templomterein, piacain mindenkor az egyetemes hit aláfestésével. S ugyanez jelenik meg a világháború végén — körülbelül abban az időben, amikor Spengler belekiáltja a világba *Untergang des Abendlandes*-ével a nyugati individualizmus alkonyát — az imperialista individuumokat, az uralkodóikat elkergető milliók, a szovjetesített orosz tömegek és a zavaros lelki összetételű, német munkásság körében.

Érdekes eredőkre mutat a szavalókórus ez újjáéledt első formája, mely hallatlanul távol áll még az antik, az őskeresztény és a középkori szavalókórus esztétikumától, hiszen azoknak hitbeli, vallásos elmélyülését természetesen csak a fanatizált tömegek forradalmi dühe helyettesíti. Ismét az utcán hangzik fel, de most már a modem világ-város utcáján annak egész zűrzavarával, kakofóniájával. Utcai rikoltozás ez, alapja azonban természetes és emberi. A vesztett háború zilált lelkiállapotában döbrentek rá a szerencsétlen milliók az imperialista individualizmus ezidőszerint való csödjére, magától értetődő volt tehát a kollektívizmussal sürgős megindulási folyamata, világos tehát a vágy a gyengeségben, az egyedülvalóságban a közösség, a testvérek egymásba tett keze után. S ennek a vágnak ugyancsak leginkább kínálkozó eszköze a szó, a hang. Más kérdés azután az, hogy ezt az egyetlen hangot hallató tömeget a minden zavaros időkben törvényszerűen felbukkanó iparlovagok igyekeztek a maguk képmására átgyúrni, öncélúkra felhasználni; tényleg minden esztétikumot háttérbe szorítva, az egész szavalókórust a napi politika propagandájának igájába hajtották és ezzel az előadóművészet e klasszikus formáját dühödt rikácsolássá aljasították.

Ám a szavalókórus ilyenfajta újjáéledéséhez még az a döntő tényező is hozzájárult, amely a végső elemzésben előidézte az individualizmus bukását és ezzel a kollektivizmus előretörését. Ez a gép. Ugyan már a múlt század utolsó negyedében lép egyre elevenebb erővel előtérbe a gép, fontosabb szerepet akkor egyelőre még inkább csak Anglia életében tölt be, hatalmát azonban lebírija a kiegyensúlyozott lelkületű, demokratikus s így bizonyos fokon mindig kollektivista angol nemzet. Igazi, lebilincselő méreteiben csak a világháború bontakoztatja ki a modem idők ez új nagyhatalmasságát, mely szükség szerint hadat üzen az individualizmusnak, igyekszik lenyűgözni mindazt, ami egyéniség, hogy új, közös tempót, ritmust idegezzon be az élet egészébe. Ennélfogva természetes, hogy a gép szele először a vele bajlódó, küzködő munkásmilliókat kapja el és azok fanatizáltságukban a gép üteme szerint ránganak s a gép melódiáját üvöltik az utca során.

Mihelyt azonban a társadalmak legégetőbb restaurációs munkája befejeződött, a művészet emberei tüstént ráeszméltek arra, hogy az előadóművészet ez újjáéledt és a művésztől eltulajdonított formáját helyes, esztétikai medrébe kell terelniök. De törekvésük, amidőn például a svájci Goetheanumot, vagy a berlini Bühnenvolksbundot megteremtik és újjáalakítják, korántsem volt ment akadályoktól. A közönség ugyanis eleve elfogultsággal hallgatta, helyesebben nem hallgatta az antik formák és az utcai kiáltozások szélsőségei között tapogatózó kísérletezéseket, de meg az úgynevezett művelt nagyközönség, amelyen a kultúra tulajdonképpen építeni akar, mégsem élte végig olyan megrázó elevenességgel a munkástömegek szenvedéseit, a gép még nem mechanizálhatta annyira a lelkét, neveltetése következtében pedig az individualizmus járszalagjától még nem tudott tágitani. Ennélfogva lánckövetkezéssel állt elő e téren is a modem ember tragikumuma azzal, hogy az individualista lélek szemszögéből akarta nézni az egyre erősebben mechanizálódó, kollektivista világot. Az összeütközés törvényszerűséggé vált s ez a kollektivizmusban meghasadt individualista lélek válságba sodorta szinte a szellem világának egészét, irodalmat, képzőművészetet, színházat, tudományt egyaránt.

Másrészt meg ugyanaz a nagyközönség, melynek szeme láttára hónapok, sőt napok alatt nagy történelmi fejezetek játszódtak le, valószínű irtózáttal fordult el mindattól, ami politikum, aminek propaganda-jellege és célzata van, belefáradt az akcióba, a történelem gyártásába és élésébe. A szavalókórusban pedig egyelőre még ezt látja s mert pihenni, szórakozni és felejteni akar, nem érdekli. Pedig a szavalókórus alappillére a közönségen épül, alapeleme, hogy a közönség vallásos és esztétikai érzületére hasson.

A fáradozások akkor termik meg gyümölcsüket, ha a szavalókórus munkásai eljutnak ehhez az alapelemhez és önkénytelenül is a szellem válságának elevenére tapintanak, mert világossá válik előttük a cél, a közönség sürgősen szükséges kollektív nevelésének célja, minek erős eszköze a szavalókórus. Mert a szavalókórusban való összefogás, a közös hangnemeknek szölamokba való állítása, a karok, ellenkarok és a középkar egymást váltó szereplése, egy-egy karvezető vezérhangnak percekig tartó feltűnése végeredményben csak azért, hogy utána ismét

az egészszel összefolyjon, amely egész tétel elhangzása után új, hatalmas nekiiramodással hirdesse a költő szavát, azt a szót, mely tulajdonképpen nem is a költőé, hanem a közösségé, mert ma a költő-individuum csupán költészetté formálja a közösség érzelmvilágát, örömét, bánatát, lírai gondolatait, mindez a közösségre nevelés nagy eszköze. S aki egy szavalókórusba bekerül, azzal együtt él, fokozatosan beleilleszkedik a modem élet kínálta keretek közé, ezzel jut a hallgatóság és fokról-fokra. előretörve valamikor a közösség teljességének tudatára és arra, hogy céltalan és felesleges az egyéni útkeresés, a géppel versenyre egyén nem kelhet egyedül, a tehetségeknek és az erőknek a közösségben kell kifejezésre és érvényre jutniuk. Legyen kiváló az egyén, kiválóságának értelme azonban a közösség, a nemzet érdekében összpontosuljon, csak azt erősítheti minden, mert ha nem száll meg senkit az egyéni érvényesülés és előretörés láza és ehelyett odaadással, hittel veti magát alá a nemzet közösségének, úgy erős a nemzet, erős és szabad a közösség minden egyes tagja, a lelkeket pedig hatalmába: fogja a középkor kereszténységének a hite, a szívekbe beköltözik a béke, a szellem meg felszabadulva a válság béklyóiból, hamarosan megtalálja a kivezető utat.

A munka lényeges kérdését a szavalókórus esztétikájának alapvetése teszi. Világos volt, hogy a modem szavalókórus nem követhette az agitációs utcai rikoltozást, amelynek nem is volt, ma sincs esztétikája, de nem fogadhatta el külön-külön és egészükben sem az antik görög, sem az őskeresztény liturgikus, sem a középkori misztikus formákat. A modem szavalókórus alapja a törvényszerűség, de mivel esztétikum és történelmiség vonalán áll, megbecsüli az antik hagyományokat, az előzményeket és ki-kiszedegeti belőlük mindazt, amit felhasználhat. Viszont mindent a modem kollektivista horizontba állít, mert hangsúlyozza, hogy az idők szükségessége, az idők megváltozásának a valósága és annak rohamos tudata és az élet új, xnagasztozabb és komolyabb arculatának a szemlélete hívta életre.

Ez az új arculat kollektív. A „retour a la nature“, mellyel Rousseau fellármázta az irodalmat, filozófiát és pedagógiát, az ő megfogalmazásában tulajdonképpen nem jelentett mást, mint a magányba való megtérést. Akkor az ember annyira belefáradt a közösségben való életbe és annyira erősnek hitte magát egyedül is, hogy észszerű volt a remeteség vágya a lelkében. S a magányossághoz való eme vonzódás: csak fokozódott a XIX. század folyamán, hiszen erősen szította a közös gyökérből eredő imperializmus és a német idealizmus. Ma viszont már még az úgynevezett művelt nagyközönség is fél magányában, emberek, testvérek, azonos módon gondolkodó, egyet akaró és érző közösség körébe kívánczik. S e közösség valódi összefogó kapcsa a szó, mert az a szívből indul el és a szájig jut, hogy megrezgetesse a fület és a testvérszív mélyére hatoljon.

S e szereteten épülő kollektivizmus alapja a természetesség, az egyszerűség. A szavalókórus ugyanis, amikor messze ellődül a pártpolitika utcai kiáltozásaitól, megtagadja az előadóművészet minden olyan formáját, melyet a ma folyó élet nem tud megmagyarázni, mely elmúlt és az idők folyamán kiélte magát, mely nem természet szerint

van, hanem hamisan csillogó, külsőséges, egyszóval pátosz. Mert a szavalókórus lényege az étosz, tehát nem külsőség, nem vak láрма, szenzáció, hanem természetes, modern művészet.

Ez általános esztétikai kiindulás megteremtése után merült fel a másik nagy probléma, a szavalókórus-költészet kérdése. Melyik az a költemény, amely alkalmas a szavalókórusra való átírára és előadásra? Az első pillanatra nem látszott vitásnak, hogy a líra, az epika és a dráma szinte minden műfaja elvben feldolgozható szavalókórusra. De csak elvben, mert a gyakorlat hamarosan megmutatta, hogy a költemények szerkezetében van az alkalmasság titka. Lassan-lassan kialakult, hogy a feldolgozható fogalomkörök elsősorban az Isten, a haza, a természet, a munka, az öröm, a szerelem, a halál, a nagyváros lüktető élete. Azután tisztázódott az is, hogy az én-forma éppúgy megfelel, mint az ő-forma, a mi-forma, vagy pedig az ők-forma. A probléma elsősorban a körül mozog, hogy vajjon az egyén lelkivilágának feltárása-e a szóbanforgó költemény, vagy pedig a kollektivitás lelkisége is benne van. Az alkalmasság vitája során azután éppen e kérdésben az a túlzott álláspont is megszólalt, hogy a már meglévő költeménynek a szavalókórusra való utólagos átírása veszélyeztetheti magát az egész szavalókórus-munkát és csakis a szavalókórus céljaira rendelt költemény számíthat az átírára és az előadásra. A gyakorlat azonban megmutatta, hogy ez az álláspont éppúgy nem állja meg a helyét, mint az, amelyik hasonlóképpen szélsőségesen azt hirdeti, hogy minden egyes költeményt átírhatunk és előadhatunk. Belső világát, tartalmát illetőleg ugyanis a költeménynek közérdekűnek, helyesebben kollektív lelkiségűnek kell lennie és éppen ezért az alkalmasság kérdését minden egyes költemény kollektivista vagy individualista beállítottsága külön-külön dönti el.

Az egyéni előadóművészet, a szavalás nem vetíti ki a tartalmat annyira, ha a költemény a hangesztétika szempontjából kifogás alá esik. A kollektív előadás, a szavalókórus azonban amennyire maradéktalanul kifejezésre tudja juttatni a hang minden szépségét, a magasságokat és mélységeket, a modulációkat, a dinamikai erőt, éppúgy kidomborítja mindazt, ami a költeményben rosszhangzású, kakofonikus. Ezért volt szükség arra, hogy a szavalókórus munkásai megállapítsák a szavalókórus hangesztétikájának törvényeit s e munkát még az is nehezítette, hogy ezeket a törvényszerűségeket nem lehetett egyetemesen megállapítani, mert minden nyelv természetszerűen a maga törvényszerűségeit írta elő.

E kérdések tisztázása után bontakozott csak ki a maga egészében mindaz a lehetőség, amely a szavalókórusban rejlett és önként kínálkozott az összehasonlítás az egyéni szavalás és a szavalókórus között, amelynek az volt az eredménye, hogy igazában csak a szavalókórus tárhatja fel a költemény egészét minden szépségével. Hiszen az egyén éppen feltűnő végességénél fogva sohasem teheti olyan plasztikussá és annyira eleven valósággá szavalásával a költemény érzelem- és gondolatvilágának vetületeit, ennél fogva sohasem érheti el a hatásnak azt a fokát, amelyet a hasonló képességű és készségszerű, harmóniában együttműködő szavalókórus könnyedén elér.

Ezzel természetesen megdől az a vád is, hogy a szavalókórus szétdarabolja, feleslegesen tagolja az egy ihletből fakadó, egységes költeményt. A költeményt ugyanis úgy kell felfognunk, mint valami virágot. Szerves fejlődés eredménye. Magja az alapgondolat, melyből kiindul s amelyből a szavak muzsikájának az erejével egyre elevenebben bontakozik ki, hogy valahol elérje beteljesedését s részben e csodálatos kivirágzással, részben a zárógondolattal — a hervadással és levélhullajtással végződik a költemény. S ez organizmusvoltát a szavalókórus bámulatos erővel juttatja érvényre. Többek között Ignaz Gentges¹ mutatja ki, mennyire nem darabolja széjjel a szavalókórus a költeményt s mennyivel inkább élteti szervezetvoltában. Ugyanis a költemény egyes tételeit más-más hangnemben, egyre váltakozó hangszínezéssel, az érzelmek hullámzásának szinte döbbenetes megmutatásával mondatja el. S ha Liszt Ferencnek igaza van abban, hogy a zenekar a zenei hang csodálatos épületszerkezete, úgy való az is, hogy a szavalókórus a beszédhang épületszerkezete. Rajta épül fel újra, meg újra a holt betűkben, szavakban megrögzített költészet.

A szavalókórus Magyarországon nagyjában ugyanazt az utat tette meg az utolsó másfél évtized alatt, mint a külföldön. Csak a művészi kibontakozás, melyet Németországban és Franciaországban már élvezhetünk, késik kissé. Pedig közönségünk kollektív nevelése már erősen igényli a modern magyar szavalókórust, amely egyképpen az antik és a nemzeti hagyományok tiszteletéből indul el és ezt egyesíti a ma öntudatosított társadalmi életének követelményeivel. Tudomásunk szerint már folyamatban vannak a munkálatok, melyek a nemzeti és vallásos társadalom számára megteremtik a művészi szavalókórus-darabokat.

DÉNES TIBOR

¹ Das Sprechchorbuch. Grundlagen und Texte. Berlin, 1929.